

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อกล่าวถึงหงส์ เรามักนึกถึงผลงานทางค่านิจกรรมและประติมากรรมของศิลปินไทย ที่ได้สร้างสรรค์เอาไว้ในรูปลักษณะที่เป็นลายกนกตามแบบของไทย โดยเฉพาะเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ที่มีชนเรือเป็นรูปหัวหงส์ ปากคาบพุ่มจามรี เชิดคอขึ้นอย่างสง่างามนั้น นับได้ว่าเป็นผลงานทางค่านประติมากรรมที่งดงามจับจิตจับใจแก่ผู้พบเห็นอย่างยิ่ง และเป็นศิลปวัตถุที่เชิดหน้าชูตาประเทศไทย จนกระทั่งปัจจุบันรูปภาพและรูปจำลองเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ หรือที่เรียกกันว่าเรือหงส์ ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของประเทศไทยอย่างหนึ่งซึ่งมีผู้รู้จักกันไปทั่วโลก

ที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าหงส์เข้ามามีบทบาทสัมพันธ์กับวัฒนธรรมไทยเราส่วนหนึ่ง นอกจากนี้หงส์ยังมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมไทยในด้านอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก กล่าวคือ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงใช้พระลัญจกรหงส์พินานเป็นตราองค์หนึ่งสำหรับใช้ประทับในราชการสำคัญ ดังมีข้อความปรากฏในพระราชบัญญัติพระราชลัญจกรรัตนโกสินทร์ศก ๑๓๐ ว่า

... จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ คำรัสสั่งให้ตราพระราชลัญจกรสำหรับที่จะประทับพระราชลัญจกรสืบไปภายหลัง ให้กำหนดทราบทั่วไปดังนี้

...

มาตรา ๓ พระราชลัญจกรหงส์พินานประจำชาติ สำหรับประทับประกาศใต้อยู่เบื้องขวาพระราชลัญจกรไอยราพตใหญ่ ประทับประกาศพระราชลัญจกรหังปวงและใบกำกับสุพรรณบัตรหรือบัตร และประกาศนียบัตรนพรัตนราชวราภรณ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกเรื่องความรู้อย่าง (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๑), หน้า ๒๓๘.

เกี่ยวกับพระราชลัญจกรหงส์พินานซึ่งใช้ในสมัยรัชกาลที่ ๖ นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์-
 เชอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ประทานคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในหนังสือสาส์น
 สมเด็จ มีข้อความที่น่าสนใจบางประการ ดังนี้

ทำไมหงส์จึงเกี่ยวข้องกับวิมาน จะกราบหุดถวยตามมีตามเกิด ค่ายครึ่งแรกมีพระราชดำรัส
 สั่งให้เขียนพระราชลัญจกรหงส์พินานอยู่ข้างจะอีกอีกใจ เพราะพระราชลัญจกรหงส์พินานองค์
 เดิมเป็นอย่างไรไม่ทราบ แต่เห็นเขาเขียนเป็นรูปหงส์อยู่ในวิมาน (อายุสามชอง) ก็ไม่เชื่อ
 นึกว่าเขียนเขาไปตามรูปศัพท์แห่งชื่อเท่านั้น ความจริงหงส์เป็นพาหนะของพระพรหม กลัวจะ
 เป็นไปในทางที่อย่างเดียวกันกับพระราชลัญจกรไอรภาพ ซึ่งมีวิมาน (สามชอง) หรือบุษบกตั้ง
 อยู่บนกระพองหรือบนหลัง มืองคพระอินทร์อยู่ในนั้นด้วยก็มี ไม่มีก็มี อันนั้นก็ตรงกับพระราช
 ลัญจกร เกาองค์หนึ่งซึ่งมีรูปพระพรหมนั่งอยู่ในวิมาน (สามชอง) บนหลังหงส์ แต่จะเป็นหงส์
 พินานหรืออย่างไรไม่ทราบ อย่างไรก็ตามก็จะต้องทำให้เขาเดินไป จึงได้ค้นหาคำความที่พบ
 ในพจนานุกรมของอาจารย์โมเนีย วิลเลียม เขาว่าคำ "วิมาน" นั้นเป็นพาหนะอย่างใด ๆ
 ของเทวดา ก็ได้ฟังก็เข้าใจ ว่าที่เป็นคั้งนั้นก็เพราะรถยนต์ซึ่งมีเรือนอยู่บนนั้นก่อน ที่หลังเป็น
 รถที่ไม่มีเรือนก็ได้ แล้วเป็นยานอย่างอื่นก็ได้ เพราะเหตุฉะนั้นจึงได้เขียนพระราชลัญจกร
 หงส์พินานถวยเป็นรูปหงส์มีวิมาน (ชองเดียว) ตั้งบนหลัง จะเขลาหรือไมก็ไม่ทราบ

พระดำรัสเกี่ยวกับการเขียนพระราชลัญจกรหงส์พินานตามที่ปรากฏข้างบนนี้ ทำให้เรา
 ได้ทราบว่าหงส์เป็นพาหนะของพระพรหมซึ่งเป็นเทพเจ้าที่สำคัญสูงสุดองค์หนึ่งตามคติของศาสนา
 พราหมณ์ในบรรดาเทพเจ้าทั้งสาม คือ พระศิวะ พระวิษณุ และพระพรหม และโดยเหตุที่ไทยได้รับ
 อิทธิพลด้านศาสนาพราหมณ์โดยยอมรับนับถือเทพเจ้าทั้งสามนี้ คั้งนั้นหงส์ซึ่งเป็นพาหนะของพระพรหม
 จึงได้รับการนับถือว่าเป็นนกชั้นสูงไปค้วย จนถึงกับใช้หงส์เป็นพระราชลัญจกรคั้งกล่าว

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เชอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้า-
 บรมวงศ์เชอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ เล่ม ๒๒ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา,
 ๒๕๐๕), หน้า ๒๓๓ - ๒๓๔.

พระราชลัญจกรหงสพیمان

(ในสมัยรัชกาลที่ ๖)

ในทางวรรณคดี หงส์ได้รับการกล่าวถึงในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง โดยเฉพาะความงามของหงส์ กวีนิยมว่าหงส์มีลักษณะงามหลายประการ เช่น คองาม เติงงาม และบินงาม โดยที่กวีมักนำเอาความงามเหล่านี้ของหงส์ไปกล่าวในเชิงเปรียบเทียบกับความงามของบุรุษและสตรี เช่น ในโคลงสุภาพนิคมบางปะอิน พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงชมความงามของหญิงเวลาเดินเทียบกับหงส์อยู่บทหนึ่ง ดังนี้

สองเดินเต็มเทียบค้วย	สัคับง กชแธ
งามรูปอร เอวองค	ไซซา
<u>คำเนีนคั้งนางหงส์</u>	<u>เหินเห็จ</u>
งามบาทงามเพลอาอา	เอี่ยมทั้งสรรพางค์

นอกจากคำานความงามแล้ว หงส์ยังได้รับยกย่องว่าเป็นนกตระกูลสูงเหนือกว่านกทั้งปวง แม้แต่นกยูงซึ่งจัดว่าเป็นนกที่งามเช่นกัน ถ้าพูดถึงศักดิ์ของนกแล้วก็ยังเป็นรองหงส์ ดังความตอนหนึ่งในเพลงยาวพระนิพนธ์กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิว่า

เคิมไม้ไคร้ราเสื่อมสลคมียศอย	เคยเป็นคู่เคียงหงส์ที่วงศ์สูง
<u>กลิ่นหงส์แลวจงวกลลงนกยูง</u>	อย่าให้ฝูงกาควนไม่ควรเคียง

ค้วยเหตุที่หงส์ได้รับยกย่องว่าเป็นนกชั้นสูง ดังนั้นกวีจึงใช้หงส์เป็นสัญลักษณ์ของชนผู้ดีหรือคนชั้นสูง และมักใช้เปรียบเทียบกับกษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ของคนเลวหรือคำต้อย ส่วนนวนเปรียบเทียบนี้จะพบได้ในวรรณคดีไทยทั่วไป เช่นในบทละครเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาเขียนสาส์นถึงนาง

^๑ประชุมโคลงสุภาพนิคมบางปะอินรัชกาลที่ ๕ และพระบรมราชาธิบายเรื่องความสามัคคี พิมพ์สนองพระคุณในงานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าประภาพรรณพิไลย ณ เมรุท้องสนามหลวง, ๒๔๕๓ (พระนคร : [ม.ป.ท.], ๒๔๕๓), หน้า ๒๓.

^๒ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๓), หน้า ๒๐๘.

บุษบา และทาคพิงไปถึงจรรกว่าไม่คู่ควรกับนาง ก็เปรียบจรรกว่าเหมือนกา ส่วนนางบุษบานั้นเหมือนหงส์ ดังนี้

เมื่อยิ้มเหมือนหลอกหยอกเหมือนขู่
กึ่งกาการจลาจลาสาธาารณ

ไม่ควรคู่เคียงพัศตรสู่มครุสมาน
มาประมาณหมายหงส์พงศพระยา^๑

การใช้หงส์เป็นสัญลักษณ์ของคนสกุลสูง และกาเป็นสัญลักษณ์ของคนสกุลต่ำมีใช้มีแต่เพียงในวรรณคดีเก่า ๆ เท่านั้น แม้ในปัจจุบันเราก็พบการใช้สัญลักษณ์นี้ เช่นในงานเขียนของอังคาร กัลยาณพงศ์ ซึ่งเป็นกวีในสมัยปัจจุบันคนหนึ่ง อังคารได้ใช้ "หงส์" และ "กา" เป็นสัญลักษณ์แทนคนชั้นสูงและต่ำศักดิ์ กึ่งปรากฏในบทประพันธ์ที่ชื่อว่า "โลก" ดังนี้

ภพนี้มีไช้หล้า	หงส์ทอง	เกี่ยวเลย
กาก็เจ้าของครอง	โลกค่วย	
เมาสมมติจองทอง	หินชาติ	
น้ำมิตรแดงโลกม้วย	หมคสิ้นสุขศานตี ^๒	

ในคำประพันธ์นี้ อังคาร ได้แสดงทัศนะว่า โลกนี้มีไช้แผ่นดินของ "หงส์" เท่านั้น "กา" ก็มีส่วนเป็นเจ้าของชีวิตอยู่ในโลกค่วย ถ้าหลงมัวเมายึดมั่นในสิ่งสมมุติ ในชีวิตแคบ ๆ ของตนจนขาดน้ำใจไมตรีให้แก่กัน โลกก็สิ้นสันติสุข

จากบทประพันธ์นี้ จะเห็นได้ว่า อังคาร ได้ใช้ "หงส์" และ "กา" เป็นสัญลักษณ์แทนคนชั้นสูง และคนที่ต่ำต้อยในสังคม

---

^๑พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อิเหนา (พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๒), หน้า ๘๑๓.

^๒อังคาร กัลยาณพงศ์, กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ (พระนคร : สำนักพิมพ์กัมภีรสยาม, ๒๕๑๓), หน้า ๘.

นอกจากนี้ถ้าพิจารณาคำศัพท์ในภาษาไทย จะพบว่าคำศัพท์ในภาษาไทยหลายคำมีคำว่า "หงส์" เป็นส่วนหนึ่งของคำศัพท์ เช่น นางหงส์^๑ หางหงส์^๒ และหงส์บาท^๓ เป็นต้น รวมทั้งยังปรากฏสำนวนไทยที่เกี่ยวกับหงส์ใช้อย่างแพร่หลาย เช่น กานในฝูงหงส์ และหงส์ปีกหัก เป็นต้น

เท่าที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าหงส์มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมไทยค่านต่าง ๆ อยู่เป็นอันมาก ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องน่าสนใจที่จะได้ทำการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของหงส์จากแหล่งที่มาดั้งเดิม คือ จากวรรณคดีสันสกฤตและบาลี เพื่อจะได้ช่วยให้เข้าใจถึงที่มาของคติเรื่องหงส์ในวัฒนธรรมไทย ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

^๑นางหงส์ ชื่อเครื่องปั้นพาทย์มอญชนิดหนึ่ง, ชื่อเพลงชนิดหนึ่งใช้ประกอบศพ.

^๒หางหงส์ หางกระเบนที่จับและปล่อยให้เลื้อยอยู่ข้างหลังอย่างพระเอกละครโบราณแต่ง; เรียกเครื่องประดับที่ทำเป็นรูปคล้ายหางหงส์ติดตั้งอยู่ปลายจันทน์หน้าจั่ว หรือปลายตะเสาหัวเสาของสถาปัตยกรรมไทยแบบโบสถ์แบบพระที่นั่ง, ชื่อต้นไม้ประเภทหนึ่งในจำพวกพุทธรักษา.

^๓หงส์บาท สัตว์คล้ายเท้าหงส์ คือ สีแดงปนเหลือง, สีแดงเรื่อ หรือสีแดงก็ว่า
เชิงอรุณหมายเลข ๑, ๒, ๓ อ้างใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๓ พิมพ์ครั้งที่ ๕
(พระนคร : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ, ๒๕๑๑), หน้า ๕๐๑, ๕๖๒, ๕๗๖.

อนึ่ง คำว่า 'นางหงส์' มন্ত্রী ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีไทย อธิบายว่า เป็นชื่อเครื่องพาทย์ไทย (มีใช้พาทย์มอญตามที่กล่าวไว้ในพจนานุกรมมา) ซึ่งประกอบด้วย ปี่ชวา ระนาดเอก ซอวงใหญ่ กลองมลายู ๑ คู่ และฉิ่ง ใช้สำหรับบรรเลงในงานศพ. สัมภาษณ์, ๑๐ มกราคม ๒๕๒๕.

วัตถุประสงค์และขอบเขตการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของหงส์ตามที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี โดยศึกษาถึงเรื่องราวของหงส์ในลักษณะต่าง ๆ เช่นลักษณะรูปร่างความเป็นอยู่ บทบาทของหงส์ในแง่ต่าง ๆ และคุณสมบัติพิเศษบางประการของหงส์ เป็นต้น

หนึ่ง ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ของหงส์ในวรรณคดีสันสกฤตและบาลีกับวรรณคดีไทยด้วย เพื่อศึกษาว่าวิถีไทยได้รับอิทธิพลทางความคิดเรื่องหงส์มาจากวรรณคดีสันสกฤตและบาลีมากน้อยเพียงใด

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากวรรณคดีต่าง ๆ ดังนี้

ข้อมูลในวรรณคดีสันสกฤตตั้งแต่สมัยพระเวท (ประมาณ ๕๐๐ ปีก่อน พ.ศ.) จนถึงสมัยวรรณคดีสันสกฤตแบบฉบับ (ประมาณ พ.ศ. ๑๕๐๐) ข้อมูลในวรรณคดีบาลีตั้งแต่ยุคพระไตรปิฎกจนถึงยุคอรุณกถา และข้อมูลในวรรณคดีไทยตั้งแต่ยุคสุโขทัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์ (สมัยรัชกาลที่ ๖) แล้วนำข้อมูลที่ได้อ้างอิงมาวิเคราะห์ และเรียบเรียงเป็นหัวข้อต่าง ๆ

หนึ่ง การเสนอข้อมูลในแต่ละหัวข้อ จะเสนอตามลำดับยุคของวรรณคดี เพื่อแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องทางความคิดของวิถี ทั้งนี้

วรรณคดีสันสกฤต ผู้วิจัยลำดับสมัยและสรุปเนื้อความตามแนวของ อาเธอร์ เอ แมคโคเนล (Arthur A. Macdonell) ใน A History of Sanskrit Literature^๑ ดังนี้

---

^๑ Arthur A. Macdonell, A History of Sanskrit Literature, 2d ed. (Delhi : Motilal Banarsidass, 1971), pp. 24 - 312.

ก. วรรณคดีพระเวท ได้แก่ คัมภีร์ฤคเวทซึ่งถือกันว่าเป็นวรรณคดีสันสกฤตที่เก่าและสำคัญที่สุด (ประมาณ ๘๐๐ ปีก่อน พ.ศ.) นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีพระเวทอื่นอีก ๓ คัมภีร์ ภายหลังคัมภีร์ฤคเวท คือ ยชุรเวท สามเวท และอถรรพเวท ที่มีกล่าวอ้างในวิทยานิพนธ์เล่มนี้คือ คัมภีร์ฤคเวท และยชุรเวท

ข. วรรณคดีพราหมณะและอุปนิษัท คัมภีร์พราหมณะเริ่มมีตั้งแต่ประมาณ ๒๐๐ ปีก่อน พ.ศ. - ต้นพุทธศักราช เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องราวในคัมภีร์พระเวทต่าง ๆ ส่วนท้ายของคัมภีร์พราหมณะ เป็นส่วนที่แต่งเพิ่มเติมเข้ามา เรียกว่า อารัณยกะและอุปนิษัท อารัณยกะเป็นคัมภีร์ว่าด้วยข้อควรประพฤติสำหรับผู้มีชีวิตอยู่ในป่าว่าควรทำพิธีง่าย ๆ ด้วยตัวเองอย่างไร ส่วนอุปนิษัทเป็นคำสอนสำหรับบุคคลที่ต้องการความหลุดพ้น

ในวิทยานิพนธ์นี้มีกล่าวถึงคัมภีร์อุปนิษัทต่าง ๆ ดังนี้ ไมตรีอุปนิษัท เสวตาตวตรอุปนิษัท และพฤททาวัดแยกอุปนิษัท

ค. วรรณคดีมหากาพย์ ประมาณต้นพุทธศักราช - พ.ศ. ๕๐๐ มหากาพย์ที่สำคัญและกล่าวอ้างในวิทยานิพนธ์นี้มี ๒ เรื่อง คือ มหากาพย์ และรามายณะ ผู้แต่งมหากาพย์ตามความเชื่อของชาวอินเดียนคือ ฤๅษีวยาส หรือ กฤษณะไทวปายณะ ส่วนรามายณะ ผู้แต่งคือ ฤๅษีวาลมิกี

ง. วรรณคดีประเภทบทลำนำ (Lyric Poetry) ประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ - พ.ศ. ๑๖๐๐ วรรณคดีประเภทนี้เป็นบทประพันธ์สั้น ๆ เนื้อเรื่องอาจจะเป็นการชมธรรมชาติล้วน ๆ ว่าพันความรู้สึก หรือเกี่ยวพาราสีกันระหว่างชายหนุ่มหญิงสาวก็ได้ ในที่นี้ขอกล่าวเฉพาะเรื่องที่มีกล่าวในวิทยานิพนธ์นี้ ดังนี้

เมฆุต เป็นบทคว่ำครวญของยักษ์ตนหนึ่งที่ขอให้เมฆช่วยส่งข่าวถึงนางผู้เป็นที่รัก ผู้แต่งคือ กาลิทาส

ฤคสังหาร เป็นเรื่องการพรรณนาธรรมชาติในฤคต่าง ๆ ผู้แต่งคือ กาลิทาส

ศกัตรยะ เป็นบทประพันธ์ ๓ ตอน ๆ ละ ๑๐๐ บท เนื้อเรื่องกล่าวถึงการดำเนินชีวิตเป็นขั้นตอน ๓ ตอน คือ วัยหนุ่มสาว เป็นวัยแสวงหาความรัก วัยผู้ใหญ่ ทำตนเป็นหลักฐาน เคารพสังคม และวัยสูงอายุ แสวงหาความหลุดพ้น ผู้แต่งคือ ภรรตฤหิ

จ. วรรณคดีประเภทละคร ประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ - พ.ศ. ๑๕๐๐ ซอกกล่าวเฉพาะที่มีในวิทยานิพนธ์นี้ ดังนี้

- วิกิรโมรวิศรี เรื่องราวความรักระหว่างท้าวปุรุรวัดกับนางอุรวศรี ผู้แต่งคือ กาดิศาส
- ศกุนตลา เรื่องราวของท้าวทุษยันต์กับนางศกุนตลา ผู้แต่งคือ กาดิศาส
- มัจฉกฏิกา เรื่องราวของพราหมณ์จารุทัตต์กับนางโสภณีสื่อวสันตเสนาฯ ผู้แต่ง

คือ ศุภระกะ

ปรียทรรคิกา เรื่องราวความรักระหว่างพระเจ้าอุทัยกับพระนางปรียทรรคิกา ผู้แต่งคือ พระเจ้าศรีธรรมวรรชณะ

ฉ. วรรณคดีประเภทนิทาน ประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ - พ.ศ. ๑๖๐๐ ที่กล่าวอ้างในวิทยานิพนธ์ มีดังนี้

ปัญญาตันตระ หนังสือรวมนิทานสุภาษิต มีจุดประสงค์เพื่อสั่งสอนคติชีวิตในแง่ต่าง ๆ โดยผูกเป็นนิทาน

- หิโตปเทศ เป็นหนังสือสุภาษิตที่คัดแปลงมาจากปัญญาตันตระ
- กถาสริตสาคร เป็นหนังสือรวมนิทานที่มีขนาดใหญ่มาก ผู้แต่งคือ โสมเทพ

วรรณคดีบาติ หมายถึงวรรณคดีในพุทธศาสนาที่เขียนเป็นภาษาบาติเฉพาะฝ่ายเถรวาท เท่านั้น ผู้วิจัยสรุปตามแนวของ เอส.ซี. เบเนอร์จี (S.C. Banerji) ใน *An Introduction to Pāli Literature*^๑ ดังนี้

วรรณคดีบาติแบ่งออกอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น ๒ พวก คือ พระไตรปิฎกพวกหนึ่ง และ วรรณคดีบาติอื่นนอกจากพระไตรปิฎกอีกพวกหนึ่ง

ก. พระไตรปิฎก ตามตำนานว่าได้จารึกเป็นอักษรเมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้วได้ ๔๐๐ ปีเศษ พระไตรปิฎกจำแนกได้เป็น ๓ หมวด คือ

๑. พระวินัยปิฎก ประกอบด้วย

- ก. สุตตวิภังค์ (มหาวิภังค์, ภิกษุณีวิภังค์)
- ข. ชันธกะ (มหาวรรค, จุลวรรค)
- ค. ปรีวาร

๒. พระสุตตันตปิฎก ประกอบด้วย

- ก. ทีฆนิกาย
- ข. มัชฌิมนิกาย
- ค. สัจยัคคณิกาย
- ง. อังคุตตรนิกาย
- จ. ขุททกนิกาย

---

^๑Sures Chandra Banerji, An Introduction to Pāli Literature (Calcutta : Punthi Pustak, 1964), pp. 21 - 80.

๓. พระอภิธรรมปิฎก ประกอบด้วยคัมภีร์ต่าง ๆ ๗ คัมภีร์ คือ ธรรมสังคณี วิภังค์
ชาตกถา บุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปฏิฐาน

หมวดธรรมในพระไตรปิฎกที่มีกล่าวอ้างในวิทยานิพนธ์นี้ คือ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย
ซึ่งเป็นส่วนที่รวบรวมพระสูตรหรือธรรมะที่ปลีกย่อยต่าง ๆ ๑๕ คัมภีร์ เฉพาะที่กล่าวถึงในวิทยา-
นิพนธ์นี้ มี ๕ คัมภีร์ คือ

ธรรมบท ว่าด้วยคาถาพระธรรมบท เป็นสุภาษิตล้วน ๆ ประมาณ ๓๐๐ หัวข้อ
สุตตนิบาต ว่าด้วยพระสูตรต่าง ๆ ที่สั้น ๆ มีพระสูตรทั้งสิ้น ๗๐ สูตร แบ่งเป็น ๕
วรรค คือ อรุควรรค มี ๑๒ สูตร จุฬวรรค มี ๑๔ สูตร มหาวรรค มี ๑๒ สูตร อัญญกวรรค
มี ๑๖ สูตร และปารายณวรรค มี ๑๖ สูตร

วิมานวัตถุ ว่าด้วยเทพบุตร เทพธิดาผู้ไคว้วิมาน เป็นเรื่องของผู้ทำความดีไว้แล้ว
ไปเกิดในวิมานต่าง ๆ กัน

เปตวัตถุ ว่าด้วยเรื่องเปรต มีเรื่องราวของเปรตที่น่าสนใจกว่า ๕๐ เรื่อง โดย
เล่าถึงประวัติของเปรตแต่ละประเภทว่าเมื่อเป็นมนุษย์ได้ทำอะไรที่เป็นกรรมชั่วไว้บ้าง อันเป็นเหตุ
ให้ต้องรับผลกรรมนั้น ๆ เมื่อตายไป

ชาตก ว่าด้วยคาถาชาตก เป็นภาษิตล้วน ๆ ที่นำมาเรียบเรียงไว้โดยไม่มีเนื้อเรื่อง
เลย

ข. วรรณคดีบาลีอื่นที่ไม่ใช่พระไตรปิฎก แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประเภทคือ

๑. ประเภทปกรณพิเศษ เป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นภายหลังการรวบรวมพระไตรปิฎก
ประมาณว่าแต่งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๖ วรรณคดีประเภทนี้ได้แก่ เนติปกรณ เปฏโกปเทศ และ
มิลินทปัญหา ไม่มีที่อ้างในวิทยานิพนธ์นี้

๒. ประเภทอรธกถาไซความในพระไตรปิฎก ประมาณเวลาดังแต่พุทธศตวรรษที่ ๖
จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๕

อรรถกถาไขความในพระไตรปิฎก เป็นอรรถกถาที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายคำและเนื้อความ
ในพระไตรปิฎกให้เข้าใจง่ายขึ้น ที่อ้างถึงในวิทยานิพนธ์นี้คือ

ฉัมมปทัฏฐกถา อรรถกถาของคัมภีร์ธรรมบท ผลงานของ พระพุทธโฆสะ
ปรมัตถโชติกา อรรถกถาของคัมภีร์สุกตนิบาต ผลงานของ พระพุทธโฆสะ
ชาติกัฏฐกถา อรรถกถาของคัมภีร์ชาดก ผลงานของ พระพุทธโฆสะ

อนึ่ง คัมภีร์ที่มีกล่าวอ้างในวิทยานิพนธ์นี้คือคัมภีร์หนึ่ง คือ คัมภีร์วิสุทธิมรรค จัดอยู่ใน
ประเภทอรรถกถาค่าย แต่ไม่ได้เป็นอรรถกถาของคัมภีร์ใดโดยเฉพาะ

วรรณคดีไทย แต่งสมัยและสรุปตามแนวของนายเปลื้อง ณ นคร ในหนังสือ
"ประวัติวรรณคดีไทย"^๑ ดังนี้

๑. สมัยสุโขทัย ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๙๒๐ วรรณคดีที่มีกล่าวอ้างในวิทยานิพนธ์

คือ

ไตรภูมิพระร่วง	ผู้แต่ง	พระมหาธรรมราชาลิไท
คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ^๒	"	นางนพมาศ

๒. สมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๘๓ - ๒๓๑๐ มีวรรณคดีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น		
ลิลิตโองการแข่งน้ำ	ผู้แต่ง	สันนิษฐานว่าเป็นพราหมณ์ผู้ประกอบพิธี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

^๑ เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทย (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๖),
หน้า ๑ - ๕๗๒.

^๒ คำอธิบายเพิ่มเติมในเชิงอรรถหน้า ๑๐๕

ลิลิตพระลอ

ผู้แต่ง สันนิษฐานว่าอาจเป็นสมเด็จพระ
บรมราชาธิราชที่ ๓ สมเด็จพระ
รามาธิบดีที่ ๒ หรือ สมเด็จพระ
บรมราชามาหาพุทธางกูร

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง

สมุทรโฆษคำฉันท์

ผู้แต่ง กวี ๓ ท่าน แต่งต่อกัน ก่อ
พระมหाराชครู สมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช และกรมสมเด็จพระ
พระปรมาธิบดีศรีนเรศ

กำศรวลศรีปราชญ์

" ศรีปราชญ์

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

กาพย์เห่เรือเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์

ผู้แต่ง เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ (กุ้ง)

ขุนโฉนทาคำฉันท์

" พระมหานาค วัดท่าทราย

บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องมโนห์รา

" (ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง)

ประชุมเพลงยาว

" (")

๓. สมัยธนบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕ ไม่มีวรรณคดีที่อ้างในวิทยานิพนธ์นี้

๔. สมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ - สมัยรัชกาลที่ ๖ ในสมัยนี้มีวรรณคดี
ที่กล่าวอ้างในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ดังนี้

วรรณคดีในสมัยรัชกาลที่ ๑.

บทละครเรื่องรามเกียรติ์

ผู้แต่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

บทละครเรื่องอุณรุท

" พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

กาพย์คำกลอน

" เจ้าพระยาพระคลัง (หน)

วรรณคดีในสมัยรัชกาลที่ ๒

บทละคร เรื่องอิเหนา	ผู้แต่ง	พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
บทเสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน	"	กวีหลายท่าน
โคลงนิราศนรินทร์	"	นายนรินทร์ธิเบศร์ (อิน)
เพลงยาวถวายโอวาท	"	สุนทรภู่
สุภาษิตสอนหญิง	"	สุนทรภู่

และนิราศเรื่องต่าง ๆ ของสุนทรภู่ มี นิราศพระบาท นิราศอิเหนา และ
นิราศพระประชม

วรรณคดีสมัยรัชกาลที่ ๓

โคลงพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนั่งเกล้าฯ	จารึกที่ผนังวัดพระเชตุพนฯ
พระปฐมสมโพธิกถา	ผู้แต่ง กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

วรรณคดีสมัยรัชกาลที่ ๔

สุภาษิตโคลงโลกนิติ	ผู้แต่ง	สมเด็จพระยาเดชาดิศร (นั่ง)
นิราศทวาราวดี	"	หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์)
นิราศพระปฐม	"	หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์)

วรรณคดีสมัยรัชกาลที่ ๕ - ๖

โคลงพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๕		
วิชาวพระสมุทร	ผู้แต่ง	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า- เจ้าอยู่หัว

ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย

๑. ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราวของหงส์ตามคติอินเดีย อันเป็นการช่วยให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมอินเดียเพิ่มขึ้นอีกด้านหนึ่ง

๒. ช่วยให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องราวของหงส์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และไทย ที่มีต่อกันได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๓. เป็นพื้นฐานสำหรับผู้สนใจที่จะทำการวิจัยเรื่องราวของหงส์ในแง่มุมอื่น ๆ อีก

๔. วิทยานิพนธ์เรื่องนี้นับเป็นเอกสารที่ใช้ประกอบการศึกษาวรรณคดีไทยได้เล่มหนึ่ง ช่วยให้ผู้ที่ศึกษาได้เข้าใจถึงคติที่มาเรื่องหงส์ตามที่กล่าวไว้ในวรรณคดีไทยชัดเจนขึ้น